

تأملی بر زندگی و آثار علمی آیت الله رضوی کاشانی

حمیدرضا فهیمی تبار*

چکیده:

آیت الله سید محمدحسین رضوی، فرزند آیت الله هبة الله رضوی و ملقب به «علم الهدی» از فقهای کاشان در قرن چهاردهم هجری است. وی با شاگردی نزد استادانی بنام همچون آیت الله ملا حبیب الله شریف و سید محمد علوی بروجردی و سید حسین کاشانی و با سفر به مراکز علمی و بهره جویی از محضر بزرگانی همچون ملا محمدکاظم خراسانی، سید محمدکاظم یزدی به درجه اجتهاد نایل شد. وی در تفسیر، علوم حدیث، رمل و جفر، اصول و فقه و ادبیات عرب آثاری در خور از خود به یادگار گذاشت. نگارنده در این مقاله، به معرفی او، استادان، مشایخ اجازه و آثار علمی ایشان پرداخته است.

کلیدواژه‌ها:

محمد حسین رضوی، فقه، رجال.

تأملی بر زندگی
و آثار علمی
آیت الله رضوی
کاشانی

* استادیار دانشگاه کاشان

مقدمه

هر چند فطرت علم جو و حقیقت گرای آدمی و طبیعت اخلاق مدار او، عامل اصلی تلاش های علمی و جهت گیری های اخلاقی جوامع در درازنای تاریخ است، اما نباید از نظر دور داشت که این مناره های نورافشان همواره کاروان های در راه را به مقصد و مقصود هدایت می کنند. سهم این استوانه های راهبان و نقش این مرزبانان علم و ایمان، زمانی آشکارتر می شود که بتوان در خیال خود، پهنای زمان را از وجودشان تهی کرد. درست در همین لحظه خواهیم دانست که چه برهوتی دهشت انگیز و چه بیانی وحشتناک رو در روی ماست؛ بیابانی که زمینش در حسرت آب به آسمان چشم می دوزد و بذرهايش در دست باد و به تیغ آفتاب می سوزد.

آری این عالمان اند که باید فطرت آدمی را با سحاب وجودشان سیراب کنند و او را به گنج درون توجه دهند و راه کاویدن را بنمایند. ایشان گاه از طریق خلق آثار مکتوب و زمانی با پروردن شاگردانی محبوب، رشد اندیشه و اخلاق را شتاب می دهند و یا با سمت و سوی رفتارشان، بابی دیگر به روی انسان می گشایند.

کاشان از دیرباز به نام نام آوران علم و اخلاق، مزین و پهنه آسمانش به ستاره هایی پرفروغ اندیشه، منور بوده است. از جمله این ستاره ها که تابش آن بر علم و اخلاق خطه کاشان بسی آشکار است، آیت الله سید محمد رضوی است. او در چهاردهم محرم سال ۱۲۹۱ هجری قمری در خانواده استاد فقه و اصول، مرحوم آیت الله هبة الله رضوی، چشم به جهان گشود. آیت الله رضوی در شجره نامه ای^۱ که در ابتدای شرح زندگی خود آورده، نسبت خود را با بیست و هفت واسطه به حضرت رضا(ع) می رساند. در این شجره نامه، نام آورانی مثل میر محمد یوسف رضوی (م ۱۰۷۷ق) طیب مشهور دوران صفویه و آیت الله میر عبدالرزاق رضوی^۲ از شاگردان مرحوم مجلسی و آیت الله میر سید عبدالغفار رضوی، شیخ اجازه ملا مهدی نراقی و شاگرد آقا باقر بهبهانی به چشم می خورند. (العندیل فی تمییز الصحیح من العلیل، ص ۲۰۸)

فصلنامه
کاشان شناخت
شماره ششم
بهار و تابستان ۱۳۸۹

آیت الله سید هبة الله رضوی^۳ والد آیت الله سید محمدحسین رضوی، شاگرد ملا محمد نراقی و خود نیز استاد فقه و اصول در کاشان بوده که حاج سید حسین کاشانی (حسین ابن میر محمد علی ابن الحاج سید رضا الکاشانی) جدّ اعلای آیت الله ابوالقاسم کاشانی از شاگردان فقه و اصول اوست. (تاریخ اجتماعی کاشان، ص ۱۶۶ و کاشف الظلم، ص ۱۱۲)

۱. استادان آیت الله رضوی

آیت الله رضوی تا سن بیست و پنج سالگی، در کاشان نزد آیات عظام، ملا حبیب الله شریف، سید رضا کاشانی، سید محمد بروجردی، حسین ابن احمد نطنزی و حسین ابن علی ابن مهدی نراقی به فراگیری دانش پرداخت و در حالی که کمتر از ۱۸ سال داشت، به مقام اجتهاد رسید و راهی سفر شد. مراکزی که وی به عنوان محل تحصیل خود از آن‌ها نام برده عبارت است از: اصفهان، تهران، کرمان، خراسان، نجف، بمبئی، کراچی، حیدرآباد، لار، شیراز، بندر لنگه و مسقط. مدت اقامت وی در نجف اشرف، ۱۰ سال بوده است. او در نجف، در درس فقه و اصول آیات عظام، ملا کاظم خراسانی، محمد کاظم یزدی، شیخ عبدالله مازندرانی، سید مرتضی کشمیری، سید مصطفی کاشانی، شریعت اصفهانی و حاج میرزا حسین ابن خلیل شرکت کرد و از همه آنان اجازه اجتهاد گرفت. کمترین مدت اقامت او برای تحصیل، شهر مسقط است که یک سفر ۱۰ روزه بوده است. (العندیل فی تمییز الصحیح من العلیل، ص ۲۱۰ تا ۲۱۳ و ۱۷۰، ۱۷۳ و ۱۹۶)^۴

۲. مشایخ اجازه

مشایخ، جمع شیخ و کسی را گویند که راوی از او روایت را فراگرفته و دریافت کرده باشد. (علم الحديث، ص ۲۱۷) اجازه یعنی اذن استاد به شاگرد برای نقل مسموعات یا مؤلفات خود. (درایت الحديث، ۱۳۴ و تاریخ حدیث، ص ۷۴) ولی گاهی مراد از اجازه، همان «اجازه در اجتهاد» است یعنی هنگامی که مجتهد یا

مرجع، توان استنباط احکام فرعی از منابع اصلی فردی را احراز کرده باشد، مجتهد بودن او را کتباً یا شفاهاً اعلام می‌کند. کسانی که اجتهاد آیت الله رضوی را تأیید کرده و یا به او اجازه روایت داده‌اند، عبارت‌اند از:

۲-۱. آیت الله ملا حبیب الله ابن علی مدد کاشانی (م ۱۳۴۰ق)

وی از نوادر دهر و دارای حدود ۲۰۰ اثر علمی از جمله کتاب ارزشمند *متقدم المنافع فی شرح المختصر النافع* است که مورد تحسین فقهای بزرگ قرار گرفته است. (ملا حبیب الله شریف کاشانی فقیه فرزانه، ص ۱۲۸ و ۱۲۹) آیت الله رضوی، از این استاد خود با عنوان «عالم علیم غواص دواس نواق نفاق نفاق سفیر تحریر مجتهد مستنبط و فقیه یاد کرده، می‌گوید: «استادی الذی استجزته فاجازنی ادام الله ایام افاضته.» (العندبیل فی تمییز الصحیح من العلیل، ص ۱۲۷)

آیت الله ملا حبیب الله در اجازه خود به آیت الله رضوی چنین آورده است: «... العالم العامل الربانی الفاضل الباذل الهمدانی، صاحب القوة القدسیة و الملكة الملكوتیة الجامع بین سعادتى العلم و العمل الجائز لمقام الفتوى و الاجتهاد و الفقه و الارشاد السيد الحبر التقى النقى السيد محمد حسین الرضوى و قد استجاز منى فاجزت له ان یروی عنى جمیع ما رویته عن مشایخی العظام و ما استفدت من الاساطین و الاعلام و الاساتید الکرام...» (همان، ص ۱۷۳)

۲-۲. حسین ابن خلیل تهرانی

معروف به میرزا حسین ابن حاج میرزا خلیل از شاگردان صاحب *جوهر*. وی در تأیید قوه اجتهاد آیت الله رضوی گفته است: «...کان فقیهاً مجتهداً جامعاً لشرائط التقوى جائز التقليد و نافذاً حکمه و کان تقياً مستغنياً عن الالقاب...» (همان، ص ۱۸۴)

۲-۳. حاج سید حسین کاشانی

وی شاگرد درس فقه و اصول آیت الله سید هبه الله رضوی بوده... که آیت الله سید محمد حسین رضوی در ارتباط با اجازه روایت از او می‌گوید: «...فاجازنی و

فصلنامه
کاشان شناخت
شماره ششم
بهار و تابستان ۱۳۸۹

اجازلی ان اروی عنه جمیع مارواه عن مشایخه و انا لم ابلغ الثمانی عشر ثمّ اجازنی بعد سنة...» (همان، ص ۱۱۶، ۲۰۷)

حاج سید حسین کاشانی در سال ۱۲۶۷ قمری از سید محمد تقی مؤمن قزوینی، اجازه روایت دریافت کرده است. وی والد مرحوم سید مصطفی کاشانی، رهبر قیام مردم عراق بر ضد انگلیسی‌ها است. (همان‌جا)

۲-۴. آیت الله ملا محمد کاظم هروی خراسانی مؤلف کفایت الاصول

وی در اجازه خود به آیت الله رضوی چنین می‌نگارد: «فانّ وحید دهره و فرید عصره... من تلامذتی و کان مجتهداً جائز التقلید جامعاً لشرائط الفتوی مقتبساً منی و هو اجل ان یوصف امره امری و حکمه حکمی.» (همان، ص ۲۱۲)

۲-۵. آیت الله سید محمد کاظم یزدی

چنین آورده است: «... بعد فقد حَضَرَ جناب السید السند و الحبر المعتمد النحریر القمقام و السفیر الفخام السالم من کل شین السید حسین الرضوی المدعو بعلم الهدی مجلس بحثی مند سنوات و کان فقیهاً مجتهداً ورعاً تقیاً فقد اکمل عندی الاحقر مراتبه العلمیه... فیکون حکمه نافذاً و تقلیده جائزاً.» (همان‌جا)

علاوه بر اجازه‌نامه‌های این پنج نفر، آیت الله سید محمد علوی بروجردی و آیت الله سید ابوالقاسم دهکردی نیز از جمله اساتیدی هستند که اجتهاد آیت الله رضوی را تأیید کرده‌اند. (سیمای رضوی، ص ۱۱۰ و ۱۱۲)

سفرهای آیت الله برای آموختن، نشانگر همت بلند و بیانگر عطش روحی معظم له نسبت به علم و دانش است و سرانجام موفق می‌شود عالی‌ترین درجه علمی را از عالی‌ترین مراجع علمی روزگار خود دریافت کند و از سوی شخصیتی مثل سید محمد کاظم یزدی به عناوینی همچون السید السند، الحبر المعتمد، النحریر القمقام، السفیر الفخام، السالم من کل شین ملقب شود. ملا محمد کاظم خراسانی از اقطاب علمی تاریخ حوزه درباره او می‌گوید: «امرہ امری و حکمہ حکمی.» (العندیل فی...، ص ۲۱۲)

۳. آثار علمی

متأسفانه از محل نگهداری مجموعه آثار علمی این مرجع دینی، اطلاع کاملی وجود ندارد. آنچه از آثار معظم له در این نوشتار ذکر می‌شود، گزارش ایشان از آثار خود در کتاب العندبیل است که در جدول زیر آمده است. (العندبیل فی...، ص ۲۰۹ و ۲۱۳)

ردیف	نام اثر	موضوع
۱	الاسکندریه	نحو
۲	مدارک النحو	نحو
۳	الهدیه الرضویه	نحو
۴	الشرح علی الخریده ^۵	نحو
۵	التعلیقه علی شرح النظام	نحو
۶	التعلیقه علی شرح الرضی	نحو
۷	التعلیقه علی مطول السکاکی	نحو
۸	التعلیقه علی المغنی اللیب	نحو
۹	التعلیقه علی شرح الرضی	صرف
۱۰	مفتاح السرائر فی العلم بالدوائر	رمل
۱۱	مفکاک الشدائد فی العلم بالقواعد	جفر
۱۲	تعلیقه علی شرح المطالع	منطق
۱۳	تعلیقه علی شرح الشمسیه	منطق
۱۴	بهجة التنزیل فی التفسیر و التأویل	تفسیر قرآن
۱۵	الجواهرات فی بعض العلوم و المشكلات	علوم مختلف
۱۶	التعلیقه علی الرياض	-
۱۷	التعلیقه علی المعالم	اصول

فصلنامه
کاشان‌شناخت
شماره ششم
بهار و تابستان ۱۳۸۹

218

۱۸	اصول معتبره	اصول
۱۹	المائدة العرشیه	رساله عملیه
۲۰	صالح الاعمال لاسلاف و الاعقاب	پرسش و پاسخ
۲۱	المؤنثات السماعیه	-
۲۲	فروع الاصول	فقه
۲۳	الشجرة الطیبه	شجرنامه خاندان عبدالحی رضوی
۲۴	العندیل فی تمیز بین الصحیح و العلیل	رجال

در فهرست دیگری که مرحوم سید فخرالدین رضوی، فرزند آیت الله رضوی در پایان کتاب کاشف الظلم و سید نظام الدین لسان در مغنی الاریب آورده، آثار دیگری ذکر گردیده (کاشف الظلم، ص ۱۱۲ و مغنی الاریب، پشت جلد) که عبارت است از:

۱. مغنی الفقیه فی الفقه.
۲. مغنی الاریب (این کتاب در سال ۱۳۷۳ ق توسط چاپخانه کوشش به چاپ رسیده است).
۳. خدمات محمد(ص) به جامعه بشر.
۴. شرمه ای از احوال مؤلف (این کتاب و خدمات محمد(ص) به جامعه بشر چاپ شده ولی نگارنده به آن دست نیافته).
۵. رساله در حرمة صلوٰة الجمعة به نام کشف اللسان.
۶. شرح شرایع کشف الغطاء که در احکام ارث است.
۷. شرح شرایع کشف الغطاء که در احکام زکات است.
۸. کشف الیقین.
۹. شمس طالع که در نجوم است.
۱۰. زائجه در رمل مشتمل بر ۱۶ شکل.
۱۱. فلک زهره در جفر مشتمل بر ۲۸ جزوه.

۱۲. فتوحات الرضویة والجواهرات که در علوم گوناگون است. کتاب دیگری نیز به نام تسهیل المطالب، به مؤلف محترم نسبت داده شده (سیمای کاشان، ص ۱۷۷) ولی منبع آن ذکر نشده است. کتاب دیگری که به مؤلف محترم منسوب است، کتابی است به نام خدمات اسلام به جامعه بشر. (مشاهیر کاشان، ص ۵۸) به نظر می‌رسد این همان کتاب خدمات محمد (ص) به جامعه بشر است که نظام‌الدین لسان، آن را پشت جلد مغنی الاریب جزء آثار چاپ شده ذکر کرده است. آثار چاپ شده آیت الله رضوی که در کتابخانه آیت الله رضوی در زیارت چهل تن وجود دارد و نگارنده مقاله، آن‌ها را رؤیت و از آن‌ها استفاده کرده است، عبارت است از:

۱. کتاب الطهارة: موضوع این کتاب، فقه و در ۲۲ بخش سامان یافته و هر بخش را فرع نامیده است. این کتاب توسط نشر سبحان در سال ۱۳۸۳ شمسی به چاپ رسیده است.

۲. رسالة الرضویة: این کتاب، رساله عملیه آیت الله رضوی است که به خط سید حسین قدرت نوشته شده و چاپ افست شده است. ۱۴۶ صفحه این رساله، شامل احکام و ۱۷ صفحه پایانی آن در اصول دین است. بخش احکام آن که از تقلید شروع و به زکات ختم شده، دربردارنده ۷۳ حکم است که از هر حکم با عنوان «قانون» یاد شده است و در بیان احکام از روایات نیز استفاده شده است.

۳. کاشف الظلم: موضوع این کتاب، احکام زکات و خمس است. در ۱۱۲ صفحه، تنظیم و در مرداد ۱۳۳۲ ش توسط چاپخانه نقش جهان و با اهتمام سید فخرالدین رضوی فرزند معظم له چاپ شده است. در این کتاب نیز به آیات و روایات مربوط به خمس و زکات استناد شده است. (کاشف الظلم، ص ۳، ۴، ۵۸) سید فخرالدین در این کتاب، زندگی‌نامه والد خود را به صورت فشرده آورده است.

۴. مغنی الاریب: کتاب الالفیة فی النحو المسمى بمغنی الاریب؛ این کتاب در

سال ۱۳۸۲ به همت نظام‌الدین لسان و خط سید حسین قدرت در چاپخانه کاشان نو به چاپ رسیده است. اشعاری از مؤلف نیز در احکام «ارث» و «دیه» در پایان این کتاب وجود دارد.

۵. قواعد الاحکام فی الحلال و الحرام: این کتاب نیز در احکام فقهی است و در ۱۱۸ صفحه، توسط چاپخانه کوثر اهواز (شعبه کاشان) به چاپ رسیده، ولی تاریخ چاپ نامعلوم است.

۶. اصول معتبره: موضوع آن اصول فقه است و به همت شهاب‌الدین رضوی در سال ۱۳۸۳ قمری در تهران و در ۳۲۰ صفحه به چاپ رسیده است. آیت الله رضوی در این کتاب از بعضی از استادان خود یاد کرده و به نقد و رد دیدگاه‌های اصولی آنها پرداخته است که در ادامه به آن اشاره خواهیم کرد.

۷. العندیل فی تمییز الصحیح من العلیل: این کتاب در علم رجال و در ۲۸ باب و ۳۱۷ صفحه تنظیم شده و در آن اسامی راویان بر اساس حروف معجم آمده است. جلد اول آن در سال ۱۳۸۵ قمری به همت شهاب‌الدین رضوی، فرزند معظم له و توسط «مطبعة شركة طبع کتاب» در تهران به چاپ رسیده است. آیت الله رضوی در متن رساله الرضویه از اثر دیگری به عنوان لئالی منتظمه نام می‌برد که نام و نشانی از آن در هیچ جای دیگر نیامده است. (الرساله الرضویه، بخش اصول دین، ص ۳)

تنوع آثار و گوناگونی آنها نشان می‌دهد آیت الله رضوی شخصیتی ذو ابعاد بوده است. متأسفانه دسترسی به تمام آثار او امکان‌پذیر نشد و آنچه از آثار او گزارش گردید، بدون تاریخ تألیف است. بنابراین رسیدن به فراز و نشیب‌ها و نمودار تحولات علمی و گرایش‌های مؤلف دشوار می‌نماید.

جستجو در آثار فقهی آیت الله رضوی همچون کتاب الطهارة، کاشف الظلم، رساله رضویه نشان می‌دهد، مؤلف فقیهی استدلال‌گرا است که تلاش دارد مقلدان خود را علاوه بر احکام با مستندات احکام یعنی روایات و آیات آشنا کند. (برای نمونه، رک: کتاب الطهارة، ص ۲۴، ۲۶؛ کاشف الظلم، ص ۳ و رساله الرضویه، ص ۱۳۰)

پاره‌ای از فتوهای آیت الله رضوی، فتوهای نادر است مانند:

۱. تقلید از مجتهد میت، ابتدائاً و بقائاً جایز است. (قواعد الاحکام فی الحلال و الحرام، ص ۲، قاعده ۲)

۲. تقلید از مجتهد عدل و اعلم واجب نیست (همان‌جا) زیرا عدل بودن در استنباط احکام دخالتی ندارد. (همان، ص ۴، قاعده ۳ و ۴)

۳. بلوغ در امام جماعت شرط نیست... اما بلوغ اگر چه فرموده‌اند لکن اعتبار در بی‌اعتباری آن است. (رسالة الرضویه، ص ۱۲۱)

۴. نماز جمعه در عصر غیبت حرام است... اما نماز جمعه که جمعی قسمی علیحده قرار داده‌اند پس داخل در پنج‌گانه یومیه می‌باشد و اقوی در نزد اینجانب حرمت آن است... و گذشت که نماز جمعه در این زمان خواندن آن حرام است. (همان، ص ۸۲)

و در سرودهای خود آورده است:

اما صلوة الجمعة فواجیه لدی ظهور الحق عندی موهبه
مع غیبه هی الحرام الفارق نص صریح مائز مفارق
(مغنی الفقیه، ص ۴۳)

مؤلف محترم در اثر اصولی خود به نقل دیدگاه‌های استادان اصولی خود اکتفا نکرد و در موارد پرشماری به ردّ و نقد دیدگاه‌ها پرداخته است. عناوین انتخابی وی در متن این کتاب که به روح وقاد و نقاد او دلالت دارد، عبارت است از:

- «فی الجواب عن النراقی» (اصول معتبره، ص ۴۱)
- «فی الردّ علی صاحب الفصول» (همان، ص ۷ و ۱۲)
- «فی الجواب عن المیرزا الشیرازی» (همان، ص ۴۲)
- «فی الجواب عن الاستاد الهروی» (همان، ص ۴۴، ۱۰۴ و ۱۴۷)
- «فی الجواب عن الاستاد النجفی الاوحدی» (همان، ص ۱۴)
- «فی الردّ علی الاستاد الاعلم» (همان، ص ۱۹)
- «فی الردّ علی الاستاد الاعلم المحقق الطوسی» (همان، ص ۸)

خلق آثار منظوم به زبان عربی همچون *الفیه در نحو* و بیان منظوم احکام فقهی همانند *معنی الاریب* و شرح و حاشیه و تعلیقات بر کتب ادبی همچون *شرح الخریده* و استفاده از اشعار مولوی در آثار خود، گویای ادبیات قوی و قریحه و طبع نیکویی است که آیت الله رضوی از آن برخوردار بوده است.

نمونه اشعاری که وی در حجیت خبر واحد سروده است، چنین است:

عن سید وابن طبرسی کذا	عن ابن ادریس و زهرة خذا
کذا عن القاضي تمام المنع	وذا لدى الاحقر سهل الدفع
اذا بالاطمینان ظن قد قرن	فهو صحیح حجة و تطمئن

(معنی الاریب، ص ۹۷)

و در باب المبتدا و الخبر چنین سروده است:

مبتدء ربی و خالق خبر	ان قلت ربی خالق کل بشر
فالمبتداء اسم او المأول	عار عن اللفظ او للنزل
و ان تصوموا رفقتی خیر لکم	بحسبک دراهم شر لکم

(همان، ص ۲۹)

از آیت الله رضوی، اثر مستقلی در کلام و فلسفه و عرفان گزارش نشده است، اما وی از اصطلاحات کلامی و فلسفی و عرفانی در پاره‌ای از آثار خود استفاده کرده و از منظومه ملا هادی سبزواری مطالبی نقل کرده است. (رسالة الرضویه، بخش اصول دین، ص ۲ تا ۷) همان‌گونه که ذکر شد، آیت الله رضوی در اصفهان و هندوستان در علوم جفر و رمل و عرفان تحصیل کرده و در این علوم دستی داشته است. وی به صراحت اعلام می‌کند که کسی حق ندارد در احکامی که با جفر، رمل، خواب و مکاشفه حاصل شده تقلید نماید. (قواعد الاحکام فی الحلال و الحرام، ص ۳، قاعده ۱۰)

آیت الله رضوی با تصریح غیر معمول به این نکته مرز اجتهاد و استنباط احکام را از علوم غریبه و عرفان جدا می‌کند تا مبادا مجتهدی مردمان به سبب «مکاشفات عرفانی» و یا «آگاهی به جفر و رمل» به دیگر مجتهدان ترجیح داده شود و اجتهاد که تلاش ذهنی و عقلی بر پایه مقدمات نقلی است، آسیب ببیند.

ایشان که در دوران حیات خود، به سبب بهره داشتن از دانش جفر و رمل و عرفان و برخورداری از مکاشفات احتمالی عرفانی مورد توجه مردم منطقه قرار گرفته بود، شاید با ذکر این حقیقت از خود رفع اتهام می‌کند و هشدار می‌دهد که آنچه به عنوان فتوی بیان می‌کند، بر قوه استنباط و علوم متداول حاصل شده و ربطی به دانش غیر متداول او ندارد. بدین ترتیب با ذکر این نکته در رساله علمیه خود که بر طهارت نفس او دلالت دارد، نشان می‌دهد که به دنبال مریدسازی نبوده و آزاداندیشی مقلدان را بر تقلید عوامانه اندیشه سوز ترجیح داده است.

در نهایت کسانی که در قید حیات‌اند و از نزدیک با این مرجع دینی در تماس بوده‌اند، هنوز با حسرت از روزهایی سخن می‌گویند که در نماز جماعت، قرائت قرآن و مجالس انس و درس و بحث با معظم له محشور بوده‌اند و حتی از کرامات او سخن می‌گویند. (سیمای رضوی، ص ۱۵۵)

نگارنده که از کودکی، حُسن خلق آیت الله رضوی و پاره‌ای از کرامات او را از مردمان شنیده بودم، اخیراً در همین مورد با یکی از اهالی منطقه درب فین به نام آقای سرجه‌پیما که از سوی آیت الله رضوی به سبب دقت در حفظ و بیان احکام، به «نافع» ملقب شده است، گفتگو کردم و از او شنیدم که مرحوم رضوی، خبر مرگ آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی، فقیه والامقام و عارف بنام را چند روز قبل از اینکه آن خبر از نجف به کاشان برسد، اعلام می‌کند.

به هر حال این فقیه بزرگ در هشتم فروردین ۱۳۴۵ شمسی چشم از جهان فرو بست. او را در زیارت چهل تن واقع در درب فین (خیابان ملا محسن) یعنی جایی که خود وصیت کرده بود، به خاک سپردند. هم‌اکنون مقبره او زیارتگاه مشتاقان حقیقت و دوستاران علم و دانش است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. این شجره‌نامه در صفحه ۲۰۸ کتاب *العندبیل فی تمییز الصحیح من العلیل آمده و روی سنگ قبر معظم له و والد ایشان نیز به شرح زیر حک شده است: حسین ابن هبة الله ابن محمد ابن السيد عبدالحی ابن سید محمد ابن میر عبدالغفار ابن المیر عبدالرزاق ابن محمد یوسف ابن المیر محمدرضا ابن المیر زین‌العابدین ابن المیر سید صدرالدین ابن السيد موسى ابن سید حسن ابن سید همایون شاه ابن السيد ابوالقاسم ابن احمد ابن موسى المبرقع ابن الامام محمدالتقی ابن الامام علی الرضا ابن الامام الموسی ابن الامام جعفر الصادق(ع). وی مدفون در قمصر کاشان است.*
۲. روی سنگ قبر آیت الله سید هبة الله که در حجره‌ای در زیارت چهل تن واقع شده است، علاوه بر شجره‌نامه این شعر از مرحوم آیت الله ملاحیب‌الله شریف کاشانی نیز نوشته شده است.
پناه ناس فقیه نبیه کارشناس ملاذ دین هبة الله سید الابرار
چه خواستم ز خرد سال رحلتش ناگاه سرود هاتقی از غیب انه غفار
سال وفات معظم له، ۱۳۳۷ قمری است که به حروف ابجد چنین است: ۱۳۳۷ = ۵ + ۵۰ + ۵۰۰ + ۱۰۰۰ + ۸۰ + ۱ + ۲۰۰. (سیمای رضوی، ص ۱۷۰)
۳. در جدول ذیل، نام اساتید و محل تحصیل معظم له آمده است و در پایان، مشایخ اجازه وی را به صورت جداگانه آورده‌ایم.

ردیف	استاد	موضوع درس	محل تحصیل
۱	ملاحیب‌الله شریف	حکمت و اصول	کاشان
۲	حاج سید حسین کاشانی (حسین بن میر محمد علی بن الحاج سید رضا الکاشانی)	فقه و اصول	کاشان
۳	حسین ابن احمد نطنزی *	حساب، هندسه، هیئت و حکمت	احتمالاً کاشان
۴	حسین ابن علی بن مهدی نراقی	اصول	احتمالاً کاشان
۵	سید محمد بروجردی	-	کاشان
۶	آقا میر سید علی یزدی حائری	الولایات	خراسان (مشهد مقدس)
۷	ملا عباس سبزواری خراسانی	فقه و اصول	خراسان (مشهد مقدس)
۸	ملا محمدتقی کاشانی	اصول	تهران

۹	ملا محمد جوشقانی	حکمت، کلام، نصوص ابن عربی	اصفهان (مدرسه صدر)
۱۰	جهانگیر قشقایی	حکمت	اصفهان (مدرسه ذوالفقار)
۱۱	آقا میرزا هدی	رجال	اصفهان (مدرسه ذوالفقار)
۱۲	سید ابوالقاسم دهکردی	فقه	اصفهان (مدرسه ذوالفقار)
۱۳	حاج میرزا محمد صادق	خارج فقه	احمد آباد اصفهان (المدرسة الجدة الكبير)
۱۴	میر محمد تقی	اصول	اصفهان، بازار شیرازی‌ها
۱۵	آقا سید محمد باقر ذریچه	اصول	اصفهان (مسجدشاه)
۱۶	شیخ محمد علی	مکاسب	اصفهان (مسجدشاه)
۱۷	آقا میرزا ابراهیم محلاتی	درس خارج، مکاسب	شیراز (مدسه وکیل)
۱۸	ملا عبدالله زرقانی	شرح منظومه سبزواری	شیراز (مدرسه مسطوره)
۱۹	سید عبدالحسین شوشتری	فقه	لار
۲۰	آقا سید هاشم	اخلاق	بندر لنگه
۲۱	آقا سید احمد لاری	جفر و رمل	بندر لنگه
۲۲	آخوند ملا کاظم هروی خراسانی	کفایت الاصول	نجف (مدرسه قطب، هندی، طوسی)
۲۳	سید محمد کاظم یزدی	مکاسب	نجف (مسجد شیخ)
۲۴	شیخ عبدالله مازندرانی	فقه	نجف (مسجد سمت الرأس)
۲۵	شیخ فتح الله شریعت اصفهانی	اصول	نجف (مسجد طوسی)
۲۶	سید مرتضی کشمیری	فقه	نجف (رواق مطهر)
۲۷	حاج مصطفی کاشانی	فقه	نجف (منزل استاد)
۲۸	حاج میرزا حسین ابن خلیل	فقه	نجف (مقبره صاحب جو اهر)
۲۹	منظرخان	علوم غریبه	بمبئی
۳۰	شیخ محمد باقر اصطحباتی	-	نجف
۳۱	حاج میرزا ابوالقاسم ابن محمد نراقی **	خلاصة الحساب و معالم الاصول	-
۳۲	حاج میرزا فخر الدین ابن محمد نراقی ***	فقه	-

* وی جامع علوم عقلی و نقلی بوده است. در اسطرلاب، تورات و انجیل و طب و
نیرنجات و نیز نجات و تکسیر و تفسیر و هندسه اقلیدس و مجسطی تبحر داشته به طوری
که آیت الله رضوی در دانش نجومی، او را همچون خالق الاکرات خوانده است. نطنزی

فصلنامه
کاشان شناخت
شماره ششم
بهار و تابستان ۱۳۸۹

داماد فاضل نراقی است و قبر او در مقابل مقبره مرحوم فیض واقع شده است. (العندیل فی تمییز الصحیح من العلیل، ص ۱۷۰)

*** آثاری از او ثبت شده که عبارت است از *شعب المقال فی علم الرجال*، *تسهیل الدلیل فی الفقه*، *آثار الرحمة فی علامات الظهور*، *تفریع القواعد*. وی در شیخون قم کنار میرزای قمی مدفون است.

*** وی متولی مدرسه سلطانعلی بوده است. شرحی بر قواعد علامه و منظومه‌ای در بعضی ابواب فقه دارد و قبر او در شیخون کنار میرزای قمی است.

۵. *الفیه فی النحو* که همان خریدده و اثر آیت الله سید محمد علوی کاشانی (استاد مرحوم آیت الله رضوی) است و نسخه خطی آن در کتابخانه مدرسه علمیه امام خمینی (ره) کاشان (سلطانی) پ موجود است. (همان، ص ۱۱۷)

۶. عندیبل مقلوب عندیلب به معنای هزارستان که به آوازهای رنگارنگ بانگ کند و یا مرغی است کوچک‌تر از «ترند». (ر.ک: لغت‌نامه دهخدا، ۱۱/ ۱۶۴۰۶)

منابع

- اصول معتبره؛ سید محمدحسین رضوی، به همت شهاب‌الدین رضوی، چ ۱، بی‌نا، تهران، ۱۳۸۳ق.
- تاریخ اجتماعی کاشان؛ حسن نراقی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی، تهران، ۱۳۴۵ش.
- تاریخ حدیث؛ کاظم مدیرشانه‌چی، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۲ش
- رساله الرضویه؛ سید محمدحسین رضوی، نسخه خطی، به خط سید حسین قدرت، چاپ افست مروی.
- سیمای کاشان؛ حبیب‌الله سلمان‌آرانی، نشر بشیر، قم، ۱۳۷۵ش.
- علم الحدیث و درایت الحدیث؛ کاظم مدیرشانه‌چی، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۶۲ش.
- العندیل فی تمییز الصحیح من العلیل؛ سید محمدحسین رضوی، به همت شهاب‌الدین رضوی، مطبعة شركة طبع الكتاب، تهران، ۱۳۸۵ق.
- قواعد الاحکام فی الحلال و الحرام؛ سید محمدحسین رضوی، چاپخانه کوثر اهواز شعبه کاشان.
- کاشف الظلم؛ سید محمدحسین رضوی، به همت فخرالدین رضوی، چاپخانه نقش جهان، تهران، ۱۳۳۲ش.
- کتاب الطهارة؛ همو، نشر سبحان، قم، ۱۳۸۳ش.
- مردان بزرگ کاشان؛ کورش زعیم، بی‌نا، بی‌جا، بی‌تا.
- مشاهیر کاشان؛ حسن فرخیار، نشر راسخ، بی‌جا، بی‌تا.
- معنی الاریب؛ سید محمدحسین رضوی، به همت نظام‌الدین لسان، بی‌نا، بی‌جا، بی‌تا.
- ملا حبیب‌الله شریف کاشانی «فقیه فرزانه»؛ عبدالله موحدی محب، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۷۶ش.
- معنی الفقه فی الفقه النبیه؛ محمدحسین رضوی کاشانی، چاپخانه کوشش، اهواز شعبه کاشان، ۱۳۷۳ق.